

РОЛЬ ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ СТУДЕНТІВ

У статті йдеться про значення курсу «Історичне краєзнавство» у вищих навчальних закладах для виховання національної свідомості і патріотизму студентської молоді. Узагальнений досвід викладання цього спецкурсу в Одеській державній академії будівництва та архітектури (ОДАБА).

Ключові слова: краєзнавство, історичне краєзнавство, вивчення, виховання, національна свідомість, патріотизм.

Історія краю, історичне краєзнавство – один із важливих напрямків історичної науки, яка у свою чергу є однією з головних в гуманітарній освіті і вихованні студентської молоді у вищих навчальних закладах. Історичне краєзнавство є складовою частиною загального краєзнавства – сукупності різних за змістом наукових дисциплін, які забезпечують всебічне пізнання краю (природи, населення, економіки, історії, культури тощо).

Історичне краєзнавство визначає специфіку явища, характерну для локального регіону, краю, міста, села. Звідси – відмінність в організації і методиці пошуку фактичного матеріалу; конкретність і деталізація дослідження; своєрідність джерельної бази; тісніші зв'язки з суміжними науками: історичною географією, демографією, топонімікою, геральдикой тощо. Проте, краєзнавчий матеріал лише тоді становить наукову цінність, коли вивчається не ізольовано від історії країни, а ґрунтується на особливостях історичних процесів, закономірностях її розвитку.

Краєзнавство має свої, так би мовити, «місцеві» історичні джерела (матеріальні, писемні, усні тощо). Предмет історичного краєзнавства охоплює надзвичайно великий обсяг матеріалу. Предметом вивчення, дослідження може бути історія краю в цілому, різних періодів його історії, окремих населених пунктів, вулиць, будівель і споруд, пам'ятних місць, життя і діяльності видатних постатей, свого навчального закладу, його підрозділів тощо.

Історія краю, як ніяка інша дисципліна, має великі можливості для студентської молоді не тільки в ознайомленні з історією малої батьківщини, але й у вихованні поваги і любові до своєї країни; зацікавленні вивчати її минуле і бажання бути учасниками її сучасного життя; формуванні національної гідності і патріотизму.

Усі вищенаведені аргументи було взято до уваги керівництвом ОДАБА і декілька років тому в навчальні плани підготовки спеціалістів напрямку «Геодезія, картографія та землевпорядкування» економічного факультету було внесено спецкурс

«Краєзнавство», який вивчається протягом одного семестру обсягом 40 годин (лекцій – 24 години, практичні заняття – 16 годин).

Підготовка курсу вимагала від викладачів кафедри українознавства глибокого вивчення як наукової, так і популярної краєзнавчої літератури з історії Одеси і Одещини. Джерелознавчою базою стали матеріали музеїв, архівів, мемуари та ін. Заслужують на увагу такі фундаментальні колективні видання як «Історія міст і сіл Одеської області» (1978), «Ми – Одесити» (1997), «Історія Одеси» (2002); монографії В.Загоруйко «По страницам истории Одессы и Одессины» (1957), Ф.Самойленка «Історія Одещини й Одеси» (2006); наукові праці одеських учених А.Бачинського, А.Добролюбського, Є.Новицького «Книга для чтения по истории Одессины» (1992), В.Кушніра «Господарство і побут населення Південно-Західної України в епоху розпаду первісного суспільства» (1999), І.Шкляєва «Историческое краеведение Одессины» (2004) тощо. На жаль, переважна більшість з наведених праць недоступні для наших студентів.

Останнім часом зросло зацікавлення краєм, поживилося його вивчення і видання різної за змістом та якістю літератури. Серед кращих можна назвати таких письменників як Р.Александров «Истории с «раньшего времени» (2002), твори О.Губаря «100 вопросов об Одессе» (2005), «101 вопрос об Одессе» (2006), «Новые вопросы о старой Одессе» (2007), «Старые дома и другие памятные места Одессы» (2006). Перевидано книги О.Дерибаса «Старая Одесса» (2005) та книгу відомої американської дослідниці П.Херліхі «Одесса. История. 1794-1914» (2007), яка розрахована на широке коло читачів.

Разом з тим, слід зазначити майже повну відсутність підручників, будь-якої навчальної та методичної літератури з історичного краєзнавства. Існує навчальний посібник О.М.Уривалкіна «Історичне краєзнавство» (2007), але він написаний для Чернігівщини.

Вивчення краєзнавчих досліджень дало змогу розробити навчально-методичну документацію, перш за все, навчальну програму, сформулювати основні проблеми курсу. Їх визначилося 9, і вони лягли в основу лекційного курсу. У вступній лекції дається визначення історичного краєзнавства, його предмету, мети, завдання, методів, змісту, джерел, історіографії, зв'язок з різними краєзнавчими та історичними дисциплінами. Наступні теми за змістом хронологією такі: «Наш край у давні часи», «Північно-Західне Причорномор'я у XIV – XVIII ст.»; «Соціально-політичні рухи та економічний розвиток у XIX ст.»; «Північно-Західне Причорномор'я у часи революцій та громадянської війни», «Радянська Степова Україна у міжвоєнний період (1921–1939)», «Наш край у 40 – 80-х роках XX ст.»; «В умовах незалежної України».

Матеріальні джерела, що досліджувалися з початку XIX ст., висвітлюють давню історію нашого краю, яка являє собою дивовижне переплетення існування, долі і культури численних народів, таких як киммерійці, скіфи, греки, сармати, слов'яни, печеніги тощо. З перших лекцій студенти дізнаються, що найдавніші сліди перебування людини в нашому регіоні виявлені археологами біля с. Лабушна Кодимського району Одеської області [1]. Це перші тимчасові стійбища первісних мисливців 600 тис. років тому. Безпосередньо на околицях Одеси біля с. Іллінка Біляївського р-ну на правому березі Куяльницького лиману відкрита карстова печера-сховище мисливців на печерного ведмеда. Печеру знайшли у 1938 р. палеонтологи Т.Г.Грицай та А.Д.Рощин. Подальші розкопки в печері проводили відомі археологи П.П.Єфименко, І.Г.Підопличко, С.М.Бібіков, П.Й.Борисковський, А. В. Добровольській та інші. Знайдені кам'яні та кісткові знаряддя праці серед кісток ведмеда. Невелике стійбище пізньопалеолітичних мисливців виявлено на правому березі Хаджибейського лиману (200 м на південь від с. Усадове). Тут зібрано більше тисячі крем'яних виробів (скребки, скобелі, різці, вкладені). Схожі з усаївським набори крем'яного реманенту, зібрані біля сіл Великодолинське, Нерубайське, Красносілка, Барабой, Кам'янка.

Студенти, що проживають у цих селах, з цікавістю дізнаються про давню історію свого села. Буквально з перших лекцій пробуджується інтерес до вивчення історії, активність в самостійній дослідницькій роботі, пошуку цікавих фактів, видатних особистостей, які прославили рідний край.

Пам'ятки матеріальної культури краю студенти вивчають також в Одеському археологічному музеї – одному з краших в країні за багатством своїх колекцій.

Особливо зацікавлено студенти вивчають теми, пов'язані з визволенням Північного Причорномор'я від Османської імперії в результаті російсько-турецьких війн кінця XVII – XVIII ст., освоєнням відвойованих земель, виникнення нових міст, таких як Херсон, Миколаїв, Одеса; простежують зміну складу населення, розселення козаків, виникнення козацьких поселень (с. Нерубайське, Усадове), участь чорноморських козаків у штурмі Хаджибею, Ізмаїла, в будівництві порту і міста Одеси [2].

Студентам будівельного вузу цікаво вивчати, як розробляється генеральний план забудови міста Одеси підполковником-інженером Ф.П.Де Воланом. Проект міста передбачав прямокутно-сітчасту систему подібно античній, яка втілювала регулярність, була зручною для членування міста на однакові вулиці і квартали, а також для забудови домівками схожих типів, забезпечувала інсоляцію і вентиляцію вулиць міста, що сприяло зниженню можливості епідемій.

У четвертій темі «Соціально-політичні рухи та економічне відродження краю XIX ст.» студенти знайомляться з демографічними, етнічними змінами, які відбувалися в краї, простежують бурхливий розвиток міста. З темпами розвитку міста і порту Одеси у XIX ст. не могло зрівнятися жодне місто в Європі. Особливості економічного, соціального і політичного розвитку міста відбилися в його громадському житті. З Одесою пов'язані імена багатьох видатних особистостей епохи.

Студенти знайомляться з діяльністю і роллю в економічному етносоціальному і культурному розвитку Одеси і Одещини таких видатних діячів як Й.Дерібас, генерал-губернатори Новоросійського краю А.Е.Рішельє, М.С.Воронцов, архітекторів, учених, музикантів, письменників, художників тощо. Вивченню цих тем допомагає експозиція історико-краєзнавчого музею, музею порту, художнього та інших музеїв міста.

На вивчення XX ст. відведено 10 лекційних і 6 семінарських годин. У рік 70-ї річниці початку Великої вітчизняної війни і героїчної оборони Одеси зупинимось на вивченні цих подій більш детально. Студенти дуже серйозно підходять до знайомства з конкретними матеріалами, пов'язаними з участю Одеси у Великій Вітчизняній війні. Виявляють бажання доглядати за пам'ятками загиблих воїнів на поясі Слави, де проходила лінія оборони Одеси, у своїх населених пунктах, збирають спогади своїх рідних, викладачів-учасників війни.

Студенти факультету ПЦБ записали на камеру спогади одесита доцента В.М.Гоменюка – учасника битви за Москву, Сталінград, Курської битви, розвідника, якого закинули у 1943 р. у район Миколаєва, потім одного з командирів одеського

підпілля, який навчав підпільників військовій справі, зібрав у одеських катакомбах великий інтернаціональний загін з чехів і словаків. У 1944 р. брав участь разом із своїм загonom у вуличних боях за визволення Одеси, а потім зі своїм загonom влився в армію генерала Свободи, визволяв Прагу. Цей матеріал студенти передали в музей академії.

Таких прикладів немало. Це і збір матеріалів (спогади ветеранів) для видання монографії про участь викладачів і студентів будівельного інституту у війні [3], і експонатів для музею ОДАБА, і зустрічі з ветеранами війни. Але це все вже позааудиторна робота.

Розглянемо інші напрямки аудиторного і позааудиторного вивчення історії краю. До аудиторних відносяться семінари. Розроблено план семінарських занять, який тематично співпадає з лекційним, але більшість годин відведено на самостійну роботу. Обов'язковою є підготовка двох рефератів: один на конкретну тему з історії краю, другий – про персоналії, діячів, які прославили край.

Протягом семестру студенти виконують ряд індивідуальних або загальних завдань: збір і аналіз статистики населення міст і сіл Одещини, вивчення історії свого населеного пункту, складають термінологічний словник. Темати індивідуальних завдань можуть бути також вивчення певних джерел з історії Одеси і Одещини; повідомлення про історію переселення, місце компактного проживання, кількість населення у різні часи, культуру, побут, звичаї однієї з етнічних груп (на Одещині проживають представники понад 130 національностей); історичний календар (повідомлення про знаменні дати в історії краю, роки життя видатних особистостей); картографічний матеріал краю в різні історичні періоди (готують карти краю, на яких показують розселення різних етнічних груп в різні історичні періоди), адміністративно-територіальний поділ краю в різні часи тощо); фотографування найбільш характерних споруд видатних архітекторів міста і краю, створення альбомів із зображенням пам'яток архітектури на вулицях історичної частини міста.

Уся робота відбувається під контролем викладача, обов'язком якого є навчання студентів добувати необхідну інформацію, працювати з книгою, опрацьовувати джерела, вивчати праці вітчизняних та іноземних науковців, спеціальну літературу, що передбачає систематичне опрацювання матеріалу, зокрема у державній бібліотеці ім. О.М. Горького у відділі «Одесика».

До позааудиторної роботи належать екскурсії історико-культурними місцями Одеси і Одещини, відвідування музеїв, виставок. Це дуже важлива і цінна складова пізнання краю. Крім вищезгаданої екскурсії до Ольвії, відбуваються екскурсії у Білгород-Дністровський, де крім розкопок давньої Тіри студенти можуть детально розглянути серед-

ньовічну генуезьку фортецю Монкастро (XIV ст.), яка добре збереглася. Тематичні історичні екскурсії по місту: оглядові, територією порту, архітектурна, літературна Одеса, храми Одеси, кримінальна Одеса, Одеса у Великій Вітчизняній війні (пояс Слави, катакомби) тощо.

Крім вищезгаданих музеїв студенти відвідують літературний музей, в якому знайомляться з надзвичайно багатою літературною спадщиною міста від О.Пушкіна і А.Міцкевича, що жили і творили в Одесі, О.Купріна, І.Буніна, письменників і поетів, так званого, срібного віку, видатних радянських (багатьох з них ми вже називали) до сучасних.

В Одеському художньому музеї студенти з великим інтересом знайомляться з полотнами не тільки великих російських і українських живописців, таких як передвижники, Рєпін, Айвазовський, але й представників Одеської художньої школи (Куїнджі, Кустодієв, Нілус і багато інших).

Останнім часом ми стали практикувати перегляд фільмів одеських режисерів і про Одесу, її яскраву, своєрідну і героїчну історію на одеській кіностудії. Студенти знайомляться з історією однієї з перших в країні кіностудій, яка дала світові такий шедевр кіномистецтва, фільм усіх часів і народів – «Броненосець Потьомкін» видатного режисера С.Ейзенштейна, на якій творив О.Довженко і багато інших кіномитців, таких як зірка світового кіно В.Холодна, видатний оператор Д.Вертов, наші сучасники М.Хуцієв, П.Тодоровський і багато інших. Крім цього, їм показують шедеври вітчизняної кінематографії, пов'язані з історією краю.

Підсумком усієї вищезначеної роботи є творчі звіти студентів, а також наукові студентські конференції. У цьому році ми запропонуємо студентам тему, пов'язану з 70-річчям героїчної оборони міста «И назван мой город героем».

Для допомоги студентам в освоєнні курсу «Історичне краєзнавство» видані методичні рекомендації, в яких даються загальні методичні поради, як організувати самостійну роботу, програма лекційного курсу, теми семінарів, студентських конференцій, індивідуальних завдань, рефератів, зразок титульної сторінки реферату, вимоги до реферату, контрольні тести, а також питання для підготовки до заліку і перелік рекомендованої літератури.

Крім того, на кафедрі українознавства ОДАБА підготовлений до друку ілюстрований навчально-методичний посібник «Історичне краєзнавство Одещини».

Підсумовуючи накопичений досвід, ми можемо стверджувати, що у вивченні історії краю історичне краєзнавство відіграє неocenенну роль в освітньому процесі. Через конкретну історію кожного населеного пункту, детальний аналіз історич-

них явищ, що відбувалися в краї і які, зрозуміло, тісно пов'язані з загальними історичними закономірностями історичного розвитку країни, суспільства у цілому, студентська молодь краще розуміє сенс історичних подій не як абстрактних, далеких і часто малозрозумілих, а близьких і зрозумілих, які йдуть до серця і розуму.

Вивчення історії краю є одним з міцних засобів виховання національної свідомості, патріотизму молоді, якій належить майбутнє Батьківщини.

Наша мета – виховати національно свідомого фахівця, який усі свої знання, сили, розум і серце віддасть служінню країні, виведе її нарешті на гідне місце, сприятиме її зміцненню і процвітання.

На наш погляд, така дисципліна як історичне краєзнавство повинна викладатися студентам усіх вузів і усіх спеціальностей хоча би у тому обсязі, який є зараз. Серед гуманітарних дисциплін вона є дуже важливою, оскільки, як ніяка інша, поєднує в собі пізнання і виховання.

Джерела та література

1. Історія Одеси / Голов. ред. В.Н.Станко. – Одеса: Друк, 2002. – С.12.
2. Бачинский А.Д., Добролюбский А.О, Новицкий Е.Ю. Книга для чтения по истории Одесщины. – Одесса: Нед.-изд. отдел обл. упр. печати, 1992. – С. 43.
3. Біографія часу / Колектив авторів. Гол. ред. В.С. Дорофєєв. – Одеса: ОДАБА, 2005. – С.81–86, 295–304.

Людмила Латышева

Роль исторического краеведения в патриотическом воспитании студентов

В статье идет речь о значении курса «Историческое краеведение» в высших учебных заведениях для воспитания национального сознания и патриотизма. Обобщен опыт преподавания этого спецкурса в Одесской государственной академии строительства и архитектуры (ОГАСА).

Ключевые слова: краеведение, историческое краеведение, изучение, воспитание, национальное сознание, патриотизм.

Ljudmila Latysheva

Role of historical study of local lore in patriotic education of students

In this article there is the value of studying of a course “Historical study of local lore” in higher educational institutes in education of national consciousness and patriotism at student youth is visible. The experience of teaching of this special course on OSABA is generalized.

Key words: study of local lore, historical study of local lore, education, national consciousness, patriotism.

УДК 947.6(043.3)“1950–2000”

Николай Пивовар (г. Витебск)

ИСТОРИЧЕСКОЕ КРАЕВЕДЕНИЕ В ВУЗАХ БЕЛАРУСИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX – НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Анализируется развитие краеведения в вузах Беларуси на протяжении второй половины XX – начала XXI века, роль, которую играют вузы в формировании исторического сознания, национального самосознания молодежи. Рассматриваются особенности, проблемы, перспективы вузовского краеведения.

Ключевые слова: краеведение, вузы, исторические факультеты, охрана памятников, общественные организации, патриотизм, идеология, воспитание, самосознание, Белорусское добровольное общество охраны памятников истории и культуры.

В Беларуси накоплен богатый опыт в сфере вузовского краеведения, которым имеет смысл поделиться. Тема представляется весьма актуальной в силу роли, которую играют вузы в формировании исторического сознания, национального самосознания и формирования гражданских качеств

у населения страны и в первую очередь молодежи. В данной статье рассмотрим некоторые аспекты развития исторического краеведения в сфере высшего образования Беларуси во второй половине XX века. Остановимся на вопросах периодизации, попытаемся осветить некоторые особеннос-